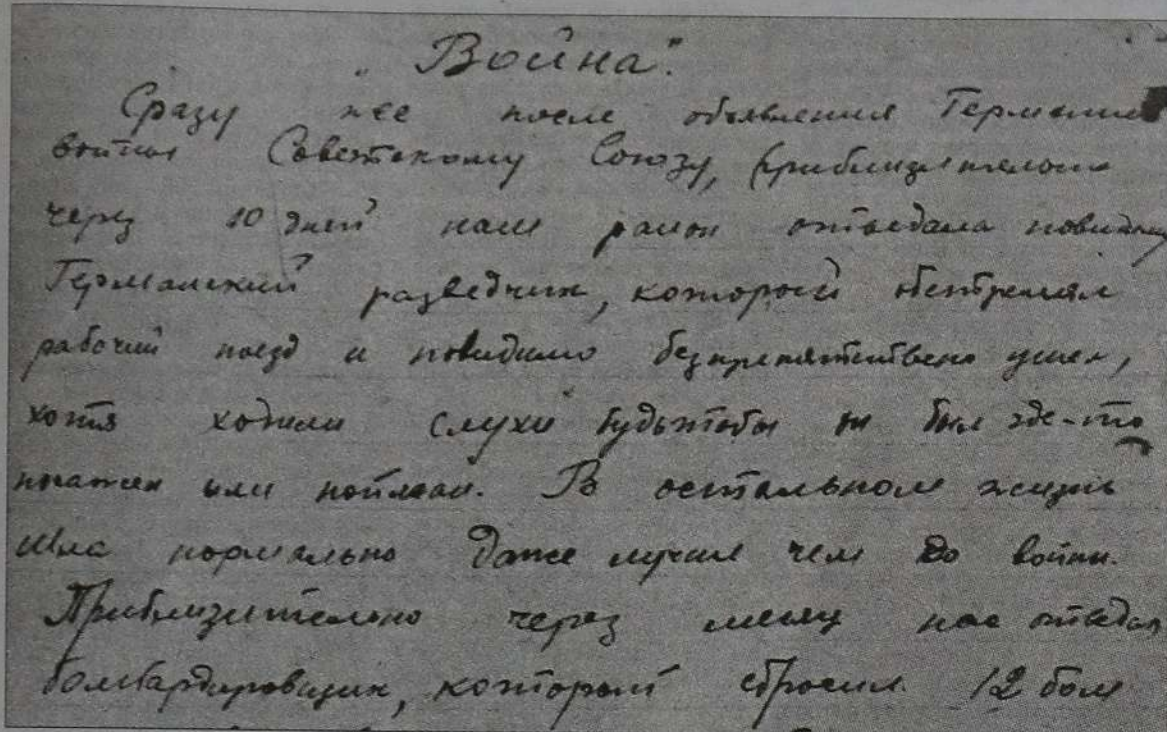

Справа № 4405, або Літо 1941-го в щоденнику очевидця

До 80-х роковин окупації Біликів нацистською Німеччиною

РОЗСЕКРЕЧЕННЯ архівів комуністичних репресивних органів суттєво збільшило кількість історичних джерел ХХ століття. Водночас такий крок зменшив простір для історичної міфотворчості, що активно впроваджувалася пропагандистською машиною СРСР. З іншого боку, ми самі звикли спостерігати за історією крізь призму великих структур. Якщо Русь, то князя Володимира, а не якого-небудь Вишати з Переяслава; визвольна війна — Богдана Хмельницького, а не козака Убийконя з Кобеляцької сотні... Насправді ж історія — це сума родоводів конкретних людей. Якщо подивитися на неї через призму німецької окупації Кобеляцького району, то це не таємний протокол до пакту Молотова — Ріббентропа, не 22 червня й не Гітлер зі Сталінім. Історія — це лінія фронту, яка перетинала хутір Порубаї у 1941-му навпіл, це колони евакуйованих тракторів, покинуті вже в Харківській області, це підірвані мости через Ворсклу, могили німецьких солдатів на хуторі Гора в Біликах, це поліцай Валявський, який після мобілізації заслужив медалі «За бойові заслуги», «За взяття Будапешта» та... 16 років таборів.

Корпус джерел, які тепер відкриті в архівних відділах СБУ, можна назвати велетенським. У справах зберігаються особисті документи, листи, вірші, рецепти страв, подекуди репертуари театрів та щоден-

ники. Один із таких — щоденник старости Білицької управи, який зберігається в архівному відділі УСБУ в Полтавській області у справі № 4405, хочемо представити читачам.

Про Якова Романка, старосту Білицької управи часів німецької окупації, згадують старожили. Когось він сварив, розмахуючи нагайкою, за крадені огірки. Із кимось його син Ігор пас корів. Сам він на допиті показував, що відправляв у Німеччину молодь, колгоспників — на копання шанців, а більшовиків — до комендатури. Але нас цікавить те, що в червні 1941 року рахівник білицького колгоспу «Червона Україна» — 47-річний Яків Романко — написав на аркуші заголовок «Война». Із цього й розпочався його невеликий, але дуже красномовний щоденник.

Яків Миколайович — людина цікавої долі. Він 1894 року народження, є другим із шести дітей Миколи та Наталії Романків, яким 1941-го було по 76 років. Маючи лише церковно-приходську освіту, 1906 року він влаштується учнем у Білицьке волосне правління, де перед 1914 роком уже працює помічником волосного писаря. На службі в царській армії — ротний писар, за Української Держави гетьмана Павла Скоропадського — секретар Білицької земельної управи, у 1919—1923 роках — секретар Білицького волвиконкому, а пізніше — райвиконкому, у 1925-му — заступник го-

ли слухи, будто бы он был где-то посажен или пойман. В остальном жизнь шла нормально, даже лучше, чем до войны. Приблизительно через месяц нас отдал бомбардировщик, который сбросил 12 бомб на товарный состав и обстрелял его. Бомбы разбились 2 вагона и тяжело ранили паровозную бригаду. Вагоны были с моторами к комбайнам и самолетам.

Еще приблизительно через месяц нам стало слышно артканонаду и визиты самолетов немного участились. В первых числах сентября немецкий бомбардировщик сбросил около полутора десятка фугасных бомб на госмельницу, но почти никакого вреда он не причинил. До сих пор самолеты действовали беспрепятственно.

Самолет же, сбросивший бомбы на мельницу, обстреляла охрана моста с пулемета, но, наверно, не причинила ему никакого вреда, ибо он полетел цел и невредим.

7-го, в воскресенье, когда немцы были уже в 50—60 км от нашего села, снова прилетел бомбардировщик Ю-88. Летел он очень высоко, потом немного пикенул и сбросил 4 бомбы, одна из которых попала под железное полотно, другая — в здание пакагуза с хлебом, третья — в вагон с зерном и четвертая — немного дальше (жертв — всего 5 чел.).

Причем интересно, что во время, когда немецкий бомбардировщик сбросил бомбы, в стороне от него пролетели 3 наши легкие бомбардировщики. Истребители всегда прилетают, когда немецкие бомбовозы улетят. Почему так?

8-го снова сделал визит немецкий или итальянский самолет. Он сбросил 4 бомбы как будто бы на скопление войск у станции, но не причинил никакого вреда. Стрельба с пулеметов тоже ничего не дала, и он улетел.

В последнее время население очень напугано. Некоторые прячутся в убежища при шуме мотора. Ночью многие не спят. Воздушные тревоги не объявляются, хотя сначала их было слышно. Артканонаду слышно отчетливо. Весь скот выгнан. Призывные и непризывные ребята вывозятся, остаются женщины, дети, больные, некоторые мужчины, незнающие, чего делать. Стоит необран хлеб, гниет на полях. Никто ничего не делает. Грозит голод.

10.11. Сильная артканонада. В доме дрожат стекла. Земля тоже дрожит. С половины дня

артиллерийская канонада утихает.

11.11. Очень оживленная наша авиация. На фронт летят большие эскадрильи. Вечером завязался воздушный бой. Истребители немцев сбивли 3 или 2 наших самолета-бомбардировщика. Они потеряли 1 истребителя. Видел сбитый и до половины обгоревший наш бомбардировщик. Как сложен боевой самолет! Сколько в нем мелких частей. Растаскивать детали не позволяют, хотя их даже закопают. Артперестрелка еле слышна.

12.11. Летает много самолетов наших и чужих. Наших самолетов больше. В 5 часов 6 штурмовиков под прикрытием 3 истребителей бомбили железнодорожное полотно, разбились 40—50 м полотна. Слышны артиллерийские выстрелы.

13.11. Слышна артканонада. И очень сильные 4 взрыва, что за взрывы, нельзя угадать. Все дружка уехали. Остался я сам.

14.11. Слышна артканонада (сильнее, чем 13-го). Самолеты летают высоко, так как очень ясно.

15.11. Сильная канонада. Все вокруг гудит и слышно под ударами артиллерии. Особенно слышны 2 взрыва. Люди не знают, что делать!

Щоденник закінчується днем окупації села. Не зустрівши спротиву, 16 вересня німецькі авангарди ввійдуть до Біликів, 17-го — радянська розвідка зафіксує колони з бойовою охороною в напрямку Полтави та Маячки, розпочнуться 738 днів окупації.

Наприкінці вересня сільська сходка обере Якова Миколайовича головою управи. До виконання обов'язків він приступить лише після хвороби, у серпні 1942 року. Перед вступом Червоної армії у вересні 1943 року із групою біличан під виглядом евакуації колишній староста ховатиметься на болоті за селом Кустолові Куці. До свого села вони повернуться 25 вересня. Тоді ж уже радянський військовий комендант запропонував Якову Миколайовичу виконувати попередні обов'язки й організувати населення на гасінні хліба на полях, підпаленого німцями при відступі. За три дні було обрано голову сільради — Лаврентія Корнієнка, а Яків Романко працював на гасінні хліба до арешту 16 жовтня 1943 року.

11 березня 1944-го військовий трибунал у Полтаві присудив Якову Романку 15 років каторжних робіт із конфіскацією майна. Подальша його доля невідома, окрім того, що він не був реабілітований. Однак по собі він залишив ці нотатки, які сукупно з іншими джерелами проливають світло на епізод нашої локальної історії.

Євгеній КАЛАШНИК,
директор Білицького
краєзнавчого музею
Фото із зібрання М. Милько

Радянський бомбардувальник СУ-2, збитий неподалік Кобеляк. Чи не його бачив 11 вересня Яків Романко?

Околиці Кобеляк. Осінь 1941 року.